

Boekbesprekingen

ROWLANDS B. W., TRUEMAN T., OLSON S., McCULLOCH M. N. & BROOKE R. K. 1998. *The Birds of St Helena*. BOU Checklist No 16. British Ornithologists' Union, Tring, 295 p. ISBN 0 907446 20 5.

Het moeilijk bereikbare eiland Sint Helena in de tropische zuidelijke Atlantische Oceaan, bijna 2000 km ten westen van de Angolese kust, wordt zelden door ornithologen bezocht.

Het ligt voor de hand *The Birds of St Helena* te vergelijken met de meest verwante BOU Checklist, Cees Hazevoets *Birds of the Cape Verde Islands*. Hazevoet gebruikt 192 bladzijden voor 144 soorten, Rowlands *et al.* hebben er 295 nodig voor 109 soorten, waarvan er nogal wat triviaal zijn. Zo is soort nr. 1 op de lijst de Struisvogel; in 1879 zijn er twee losgelaten die binnen een jaar dood waren. Soort nr. 2 is de Zwartvoetpinguïn, waarvan een groepje in 1845 ontsnapte vanaf een schip. Ja, zo krijg je wel een boek vol.

De eerste 100 bladzijden behandelen onder meer geschiedenis, geografie en geologie, klimaat, vegetatie, vogelhabitats, landgebruik, zoögeografie en bescherming. Volledig en interessant. Ook de informatie in de soortenlijst oogt zeer volledig, al moet je wel veel bladeren om de interessante soorten te vinden. Het nawerk (11 appendices, een adreslijst en een uitvoerige literatuurlijst) beslaat 89 pagina's en biedt veel interessante, soms curieuze informatie, zoals de opsomming van alle 142 bezoeken door vogelwaarnemers van 1578 tot 1997, de zeevogels die je binnen een straal van 500 mijl eventueel zou kunnen zien en een uitgebreid verslag over de waarneming van een *unidentified Pterodroma*.

Met de natuur op Sint Helena is het niet best gesteld. Na een dag rondtoeren kun je constateren nog geen inheemse grasspriet gezien te hebben. Grazige weiden en weelderige bosschages, maar alles is ingevoerd. De laatste vierkante meters oorspronkelijke vegetatie moet je zoeken in wat reservaatjes op steile, nevelige wanden langs de hoogste kammen, 800 m boven zeeniveau.

Met de vogelwereld is het al even droevig gesteld. De acht soorten zeevogels die mondjesmaat voorkomen zijn teruggedrongen tot onbereikbare kliffen en rotseilanden voor de kust. Alleen de op boomtakken nestelende Witte Stern (*Gygis alba*) broedt nog in het binnenland. Guanoen beenderafzettingen getuigen van andere tijden, met 16 soorten zeevogels in grote kolonies (6 stormvogels, 3 genten, 2 fregatvogels, een keerkringvogel en 4 sterns). Van de uitgestorven stormvogels waren er drie endemisch (*Puffinus pacificoides*, *Pterodroma rupinarum* en *Bulweria bifax*), maar de eerlijkheid gebiedt te vermelden dat één ervan, *P. pacificoides*, vermoedelijk reeds in het Pleistoceen is uitgestorven.

Van de landvogels word je al helemaal treurig. Van de 11 huidige soorten zijn er maar liefst negen exoten, afkomstig uit Europa, Afrika en Azië. Zelfs het zogenoemde Sint Helenafazantje komt uit Afrika. Van de tiende soort, het Waterhoen, is de herkomst twijfelachtig. Zo blijft er één soort over die een ornithologisch bezoek aan het eiland kan rechtvaardigen: de endemische Sint Helenaplevier (*Charadrius sanctihelenae*), de enige soort die van de mens heeft geprofiteerd. Hij is nauw verwant met de Herderplevier (*Charadrius pecuarius*) uit Afrika,

maar heeft beduidend langere poten en kortere vleugels. Het is een echte weidevogel, die vooral te vinden is in kort afgegraste weilanden op de hogere delen van het eiland. Hij wordt als niet-bedreigd beschouwd, maar als kunstmestgebruik hier ooit in opmars komt (men is daar nu te arm voor), is de status allerminst zeker.

Er leefden nog vijf andere endemische landvogelsoorten op Sint Helena, die haast vanzelfsprekend zijn uitgestorven: een hop, een koekoek, een niet-vliegend duifje en twee soorten niet-vliegende rallen.

De meest intrigerende vogel uit Rowlands' boek valt buiten de nummering in de soortenlijst. Dat is de *unidentified Pterodroma* (een stormvogel), die in 1985 op een richeltje in de bergen is gehoord, gezien en gefotografeerd (foto nr. 33 in het boek). Ondanks de uitstekende kwaliteit van de foto heeft niemand het beest een naam kunnen geven. Misschien is het de uitgestorven gewaande *P. rupinarum*, misschien is het een nieuwe, onbeschreven soort. Wie gaat er mee naar Sint Helena om nog eens goed te zoeken? – *Albert Beintema*

CLARK W. S. & SCHMITT N. J. 1999. *A field guide to the raptors of Europe, the Middle East, and North Africa*. Oxford University Press, Oxford. XXIV + 371 pp. + 48 kleurenplaten. ISBN 0.19.854662.9 Hardcover £ 55,- en 0.19.854661 Paperback £ 25,-.

Roofvogelherkenning heeft de laatste 30 jaar een geweldige evolutie doorgemaakt na de pionierswerken van Harkness & Murdoch (1971, *Birds of prey in the field*) en vooral van Porter *et al.* (1974, *Flight identification of European raptors*, derde druk in 1981). Meer recent zijn daar Génsbøl's *Rovfuglene i Europa, Nordafrika og Mellemøsten* (derde druk door Ger Meesters vertaald, uitgegeven door Schuyt & Co. in 1997) en Forsman's *The raptors of Europe and the Middle East* (1999, Poyser) aan toegevoegd. Is de veldgids van Clark weer een stapje verder?

Eerlijk gezegd, nee. Ik had gehoopt dat hij veel aandacht zou besteden aan herkenning in de hand. Maar blijkbaar vond hij zijn (en R. Yosef's) *In-hand identification guide to Palearctic raptors*, in 1998 uitgegeven door het *International Birdwatching Centre* in Eilat en een povere exercitie (zowel presentatie als inhoud), daartoe volstaan. De onderhavige veldgids is hybridisch in opzet, uitvoering en inhoud. Het boek bestaat in hoofdlijnen uit vier brokken: een (te) korte introductie, gevolgd door een apart blok met kleurenplaten door N. John Schmitt (waarover later meer), een tekstgedeelte zonder tekeningen (maar wel met verspreidingskaarten, gebaseerd op *Birds of the Western Palearctic* en opgevoerd met *The EBCC atlas of European breeding birds* en enkele andere bronnen) en als laatste een fotoblok. Als je als uitgever het lef hebt de ridicule prijs van £ 55,- voor een gebonden veldgids te vragen, mag je verwachten dat er meer moeite is gedaan tekeningen en foto's onder te brengen bij de respectievelijke soortteksten. Wat er nu ligt, is gemakzuchtig (en goedkoop) in elkaar geplempt.

De tekstbeschrijvingen zijn adequaat, maar als hulp

bij herkenning moeilijk te volgen bij gebrek aan directe vergelijkingsmogelijkheden met tekeningen (bladeren naar voren) of foto's (idem naar achteren; zoiets bedenken je toch niet!). Juist bij roofvogels met hun grote variatie in kleden naar leeftijd en geslacht is die combinatie cruciaal. Naast kleedbeschrijvingen (naar leeftijd en sekse) is er aandacht aan het voorkomen van partieel albinisme en verbleking. Een nutteloze toevoeging, omdat het wel of niet registreren hiervan vooral wordt bepaald door de frequentie waarmee vogels worden waargenomen (dus wel aangetoond bij Buizerd maar niet bij Arendsbuizerd; dat had ik ook kunnen bedenken) en tegelijkertijd geen relatie wordt gelegd met eventuele determinatieproblemen die ontstaan door kleurafwijkingen. De secties over vliegwijze en rui zijn summier en - vooral in het geval van de rui - volstrekt onvoldoende. Het deel over gedrag behelst een obligate opsomming van nest- en prooikeuze, geluiden en gewoonten. Het is grotendeels overgenomen uit handboeken (zonder bronvermelding) en bevat vrij wat fouten en lompe veralgemeniseringen. Uit dit tekstdeel is goed op te maken dat de ervaring van Clark met Europese roofvogelsoorten eenzijdig is (vooral doortrekkers in Israël). De 'Fine points' vormen een allegaartje van tips voor herkenning (vaak onvoldoende gespecificeerd, zoals verschil in vleugelvorm van Sperwer en Havik) of ontkrachting van fabels (maar zonder aan te geven waarom Clark's mening de betere is). Het noemen van ondersoorten zou alleen zinnig zijn geweest indien dat vergezeld ging van mogelijkheden tot onderscheid in het veld; nu lezen we alleen dat er ondersoorten zijn en waar ze voorkomen. Verder ontgaat me geheel het belang van de etymologie van roofvogelnamen in een veldgids. Elke soortbeschrijving eindigt met een rijtje maten (lengte, spanwijdte) en het gewicht. Dit is helaas een zootje, samengesteld uit maten en gewichten van gevangen beesten (waarschijnlijk meestal op trek!) en museumbeesten (niet zelden kneuzen, kijk maar eens naar de gewichten van Wespendedieven in *BWP*), en weergegeven met spreiding en gemiddelde. Over het aantal gemeten/gewogen vogels wordt niets vermeld, een standaardafwijking ontbreekt, bij sommige soorten wordt onderscheid naar geslacht gemaakt (Sperwer, Havik), bij andere - waar dat wel kan - niet (Shrika, Balkansperwer, Bruine Kiekendief). Indien wel seksespecifiek onderscheid wordt gemaakt, geldt dat alleen voor gewicht en niet voor spanwijdte of lengte. Wat beoogt de auteur hier in vredesnaam mee?

Dan de kleurenplaten. Deze zijn gemaakt aan de hand van foto's en de beschrijvingen van Clark, en wel door een kunstenaar die geen ervaring heeft met Europese roofvogels! Dat is vragen om moeilijkheden in een veldgids. Bovendien is het voordeel van tekeningen nu juist dat daarmee iets getoond kan worden dat op foto's wegvault. Dit wetende viel de kwaliteit me mee, maar zo superieur als de uitgever mij wil doen geloven, nou nee. De proporties zijn veelal vreemd (koppen valken, vleugelvorm kiekendieven, Sperwer en Ruigpoot, zweefhouding Bateleur) en het kleurengebruik in enkele gevallen rondt bizar (Accipiters). De nadruk op geprononceerde kleden bij de buizerdachtigen is opmerkelijk. Wreekt zich hier de ervaring van Clark met *B. b. vulpinus*, en een gebrek aan ervaring met de gewone Buizerd? De kleurenfoto's achterin (2-7 per soort) zijn redelijk, maar missen een aanduiding van plaats en datum. In zowel mijn gebonden (waarin bovendien een katern ontbrak) als ingenaaide editie zaten ettelijke foto's met een brede blauwe rand erlangs (let wel: de gebonden editie kostte bijna

200 piek!). Elke foto is vergezeld van een rudimentaire tekst, niet altijd correct (adulte vrouw Havik zou bruinere bovenzijde hebben dan adulte man) of veelzeggend. Daar had meer ingezet.

Dit alles beschouwende zou de indruk kunnen ontstaan dat deze gids niet veel soeps is. Dat is een te zwaar oordeel. Wel is het boek van Forsman verre te prefereren: betere en afgewogener teksten met veel meer informatie, aantoonbaar grotere eigen kennis, excellente informatie over rui en verenkleden, veel betere en beter gedocumenteerde foto's die echt wat toevoegen, en tekeningen op plekken waar ze ertoe doen. Clark zet daar een groter soortenspectrum tegenover, met onder andere *Pernis ptilorynchus*, *Haliaeetus leucorhynchus*, *H. leucocephalus*, *Gyps rueppelli*, *Terathopus ecaudatus*, *Aquila verreauxii* en *Falco amurensis*, alsook verspreidingskaarten (bij Forsman is de verspreiding stiefmoederlijk behandeld). Maar beide extra's zijn ook te vinden in het goedkopere boek van Gënsbøl (met bovendien fraaie platen van Bjarne Bertel). Clark en Forsman gaan overigens beiden gebukt onder het probleem dat je op grond van het verenkleden - vooral bij de arenden - wel een leeftijd kunt toekennen aan een individu, maar vrijwel nooit kan checken of dat een juiste bepaling is. Dit verklaart ook waarom Forsman meer onvolwassen stadia onderscheidt dan Clark. Hetzelfde probleem doet zich voor bij iriskleur in relatie tot leeftijd en geslacht. Alleen bij individueel herkenbare vogels, die van jeugd- tot volwassenkleed kunnen worden gevolgd (liefst niet in gevangenschap), kan daar zekerheid over worden verkregen. Hoe het zij, het boek van Forsman is superieur aan alles wat er tot nu toe op het gebied van herkenning van roofvogels is verschenen, tegen bovendien een schappelijke prijs. Als Clark 10 jaar eerder met een goedkopere gids was gekomen, had ik een positiever verhaal opgehangen. Nu wordt hij op alle fronten door Forsman overklapt. En om het nog wat ingewikkelder te maken: komend voorjaar verschijnt er bij C. Helm *Birds of prey in Britain and Europe* van Burton, Forsman & Lewington, iets om naar uit te kijken gezien Lewington's staat van dienst als illustrator. - Rob G. Bijlsma

SCHULZ H. (ed.) 1999. *Weißstorch im Aufwind?* - *White Stork on the up?* Proceedings, Internat. Symp. on the White Stork, Hamburg, 1996. Naturschutzbund Deutschland e.V., Bonn. 622 p. ISBN 3.925815.007. Prijs onbekend.

De wereldpopulatie van de Ooievaar wordt in 1994-95 op 166 000 paren geschat, een aanzienlijke toename ten opzichte van de 135 000 paren in 1984. Met uitzondering van de Balkan gaat de soort overal vooruit. Voor de zuidwestwaarts trekkende populatie (naar West-Afrika) wordt dat toegeschreven aan de afzwakking van de langdurige droogteperiode in de westelijke Sahel vanaf halverwege de jaren tachtig. Ook de landbouwkundige veranderingen in Spanje spelen een rol. De oostelijke populatie zou geprofiteerd hebben van de landbouwkundige chaos in Oost-Europa. Niettemin is de situatie in West-Europa nog steeds precar, vooral door de lage reproductie. 'Onze' Ooievaars kunnen in het huidige landschap nauwelijks voldoende voedsel vinden doordat grootschalige draslanden zijn verdwenen en overstromingsgebieden steeds meer worden gereguleerd. Er wordt gesuggereerd dat de groei van de NW-Europese

populatie alleen mogelijk was door toestroom vanuit de florerende Oost- en ZW-Europese populaties.

In dit boek worden de resultaten van de vijfde internationale ooiëvaarstelling gepresenteerd, met voor elk land (van Nederland tot en met Marokko, de Baltische Staten, Wit-Rusland, delen van Rusland, Georgië en Centraal-Azië) en soms per regio een gedetailleerd overzicht van de stand van zaken, al dan niet met opgave van nestplaatskeuze (boom- en gebouwnesten; soms mooie geografische verschillen, zoals in Polen), reproductiecijfers, trekwegen en overlevingscijfers. De Nederlandse situatie wordt geschilderd door T. van der Have, A. Enters, M. Harte, D. Jonkers, W. van Nee en R. Rietveld. De enorme cijferbrij wordt door Holger Schulz in een totaaloverzicht samengevat (waarmee wat mij betreft het boek had mogen openen; nu staat het ergens halverwege). In aparte secties wordt de bric-à-brac gepresenteerd, van een methode om het eivolume te bepalen tot herintroductie, habitatbeheer en trek (gebruik van satellietzenders en radar). Het boek is voorbeeldig vormgegeven: eenvoudig, zonder opmakersoefjes en met duidelijke tabellen en figuren (één stijl, een verademing na al die proceedings met hun veelheid aan zelfgemaakte rommel). De verhalen zijn geschreven in het Engels, Duits of Frans, maar hebben alle een Duitse en Engelse samenvatting (figuren en tabellen overigens niet tweetalig). Elk verhaal eindigt met zijn eigen literatuurlijst. Een groot compliment aan Holger en Maria Schulz (eindredacteur en vormgevers) en de Duitse natuurbeschermingsbond die het boek uitgaf. - Rob G. Bijlsma

EXPERTISE CENTRUM VOOR TAXONOMISCHE IDENTIFICATIE (ETI) 1998. *CD-ROM Vogels van Europa voor Windows, versie 2.2*. ISBN 90 215.3009.0 (Windows) Prijs f 99,-. Informatie: 046-4389444 (Natuur en Techniek).

Dit interactieve 'vogelboek' bevat afbeeldingen, een korte toelichtende tekst en verspreidingskaarten van 447 soorten vogels die regelmatig in Europa voorkomen. Er zijn afbeeldingen van de eieren opgenomen en ook is de zang te beluisteren. De CD-ROM bevat van de helft van de vogelsoorten een foto. De habitat van elke vogelsoort wordt met meerdere foto's verduidelijkt, ook andere vogelsoorten die in dezelfde habitat voorkomen staan vermeld. Van 21 vogelsoorten bevat de CD-ROM ook een kort filmpje.

Deze CD-ROM is overzichtelijk en leerzaam opgezet. Voor de beginnende vogelaar is er de mogelijkheid om met een determinatiesleutel een vogel te determineren. Via de herhaalde keuze van een silhouet wordt uiteindelijk een groep mogelijk waargenomen vogelsoorten gepresenteerd. Voor wie wil weten hoe het gesteld is met zijn vogelkennis, is er de mogelijkheid deze te testen in een quiz.

Erg handig zijn de bewerkingen die kunnen worden uitgevoerd met de verspreidingskaarten. Zo is er de mogelijkheid verspreidingsgebieden van twee verschillende vogelsoorten over elkaar te leggen, of om binnen één seconde van een geselecteerd gedeelte van Europa alle voorkomende vogelsoorten op te sporen. Helaas zijn de verspreidingskaarten niet up-to-date.

Op de afbeeldingen van de vogels is ook iets aan te merken: alleen mannelijke vogels zijn afgebeeld. Deze afbeeldingen zijn ouderwets en voor de determinatie in

veel gevallen niet goed bruikbaar. Voor de determinatie zijn de foto's beter geschikt, maar helaas is van slechts de helft van de vogelsoorten een foto opgenomen. In de toelichtende tekst wordt vermeld hoe juveniele en vrouwelijke vogels kunnen worden herkend. De hoeveelheid informatie per soort is echter zeer beperkt. Met de determinatiesleutel kunnen in de meeste gevallen alleen mannelijke dieren op naam worden gebracht.

Conclusie: De opzet van de *CD-ROM Vogels van Europa* is goed, maar de uitvoering kan beter. Voor de beginnende vogelaar is het boeiend om op deze interactieve manier zijn kennis te vergroten. Hopelijk verschijnt er een volgende verbeterde versie van de *CD-ROM Vogels van Europa*. - Andrea van den Berg

SOVON 1998. *Boeiende vogels of saaie pieten. 25 jaar SOVON Vogelonderzoek*. KNNV-uitgeverij Utrecht 95 p. Prijs f 24,50 (leden van KNNV en SOVON f 19,50).

In de niet aflatende stroom van SOVON publicaties is een uitgave verschenen waarin de lezer nu eens niet een stroom van telgegevens over zich krijgt uitgestort. Het onderhoudende boekje beschrijft de historie van ons Nederlandse vogelgeweten. Het is een goed idee geweest om stil te staan bij een mijlpaal: het nu al ruim 25 jaar lopende gestructureerde vogelonderzoek in Nederland dat onder auspiciën van SOVON wordt uitgevoerd. Terecht wordt er een pluim gestoken op de hoed van de vele duizenden vrijwilligers, die er in weer en wind op uittrekken om gegevens te verzamelen. Zij zorgen ervoor dat trends kunnen worden bepaald en de vinger aan de pols blijft bij de ontwikkelingen die zich op diverse terreinen razendsnel in ons land voltrekken.

Uitvoerig wordt stilgestaan bij de ontwikkeling van de organisatie, van ontstaan naar bestuurders tot aan de huisvesting toe. Noodzakelijk voor degenen die hierin inzicht willen krijgen en leuk voor de werkers van vroeger die willen weten hoe het ook al weer gegaan is. De gemiddelde lezer is beter af met de beschrijving van het tot stand komen van de twee parels in de SOVON kroon, de broedvogel- en de wintervogelatlas. De Europese broedvogelatlas wordt niet vergeten. Zonder SOVON zou dit boek vermoedelijk nog steeds niet verschenen zijn.

De coördinatie en het stimuleren van en de ontwikkelingen bij de vogeltellers worden helder neergezet. Van een aanvankelijk als een berg los zand ogende verzameling vogelgegevens door individueel opererende vogelaars en groepen verzameld, moest men komen tot projecten die de toets der kritiek kunnen doorstaan. Het ging voortaan om vogels tellen voor bescherming, beleid, en beheer. Samenwerking met anderen werd daarbij onontbeerlijk, zowel met ministeries en instituten als ook met met andere organisaties die op hun kennisgebied informatie verzamelen.

Een brokje telgeschiedenis wordt chronologisch behandeld. Het moeizame werk van de pioniers, later gevolgd door soms sterk wisselende groepen medewerkers, die niet alleen gestandaardiseerd gegevens gingen verzamelen, maar die ook nog eens de vele formulieren moesten invullen met voor niet-ingewijden onbegrijpelijke namen als BMP-, BSP-, of PTT-project. Met gevoel voor realiteit wordt de zorg voor de toekomst uitgesproken. Hoe houden we de tellers vast, moeten er eenvoudige

ger projecten komen? Licht de uitdaging tegenwoordig bij internet en e-mail of moeten we de diepte in met vogelaars en vogelwerkgroepen die hun 'eigen' gebied tot op het bot onderzoeken, zoals Luit Buurma in het voorwoord voorstelt. Voorlopig is er nog een kluit waar de tellers hun tanden op stuk kunnen bijten, namelijk het project voor de nieuwe broedvogelatlas waaraan met enthousiasme wordt meegewerkt. Hiervoor worden stad en land afgestroopt.

Intrigerend is de kijk op de verwevenheid van vogelaars en maatschappij; de ontwikkelingen zijn niet aan hen voorbij gegaan. De positie van natuur en milieu en de individualisering worden geschetst, een spiegel wordt voorgehouden. Natuurlijk mogen gegevens over het onderwerp van studie, de vogels, niet ontbreken. Vijftien winnaars en verliezers in de vergelijking tussen de broedperiodes rond 1975 en 1995 worden opgevoerd. De biotopen waarin zij leven en de ontwikkelingen die daarin plaatsvinden worden geschetst. Tal van vragen komen bovendien. Nieuwkomers en pechvogels en natuurlijk ook de niet-broedvogels passeren de revue.

Het boekje blijft door de variatie aan onderwerpen boeien. Veel van wat beschreven wordt, zou in gepopulariseerde vorm onder de aandacht van een groter publiek kunnen worden gebracht. Het boekje kan daarmee een startpunt zijn voor vergroting van het draagvlak en het uitoefenen van politieke druk. - *Dick A. Jonkers*

The birds of the Western Palearctic on CD-ROM. Oxford University Press / Optimedia 1998. Prijs f 199. Systeembereidingen: Windows 3.1 of hoger, Pentium processor aanbevolen. 16 Mb RAM, 4-speed CD-ROM drive. Scherm met 64K kleuren en 800x600 resolutie. 16 bit geluidskaart.

Aan het negendelige standaardwerk *The birds of the Western Palearctic* (kortweg BWP), door Cramp, Simmons en Perrins (1977-94), zijn al veel lovende woorden gewijd. Kort na het gereedkomen van het laatste deel is ook een beknopte en enigszins geactualiseerde editie uitgekomen (*Concise BWP*; 1996). Nu zijn tekst en afbeeldingen uit beide uitgaven samen op CD-ROM gezet, met toevoeging van multimedia-toepassingen. Het resultaat is veruit de meest complete vogel-CD-ROM die thans op de markt is.

De digitale beschikbaarheid van de volledige tekst is vooral handig voor wie BWP gebruikt als naslagwerk en bij het schrijven van artikelen of rapporten. Niet alleen beslaan de opengeslagen kloeki delen niet langer veel ruimte op het bureau, maar bovendien is de tekstopmaak overzichtelijker dan in de boekversie, waardoor de gezochte informatie veel gemakkelijker is te vinden. Ook kan de tekst, of zelf te selecteren gedeelten daarvan, geautomatiseerd worden doorzocht op trefwoorden. Een overzicht maken van vogelsoorten die wel eens lieveheersbeestjes eten, of van de legselgrootte van alle West-Palearctische eenden, wordt daardoor een fluitje van een cent. Verwijzingen hoeven niet langer te worden opgegraven uit de woordenbrij van de gedrukte literatuurlijst, maar verschijnen direct op het scherm als de tekst wordt aangeklikt. Op dezelfde wijze is uitleg op te roepen over specialistische termen. De tekst is in het Engels, maar vogelnamen zijn in zes talen beschikbaar, ook als zoekingang.

Naast de tekst zijn ook alle afbeeldingen uit BWP op-

genomen, inclusief de eierplaten, pentekeningen, jaarcyclus-diagrammen en verspreidingskaarten. Aardig extra is dat men de verspreidingskaarten van twee soorten over elkaar kan projecteren, of vergelijken met geografische achtergrondinformatie zoals landgebruik, klimaat en reliëf. Sonogrammen heeft recensent echter niet op de CD kunnen terugvinden.

De multimedia-toepassingen lijken vooral bedoeld als 'extra', om de CD aantrekkelijk te maken. Van verreweg de meeste soorten zijn geluidsopnamen opgenomen, maar doorgaans alleen de zang of de meest gehoorde roep. Van veel soorten, ook uit de randen van het West-Palearctisch gebied, is een video-opname beschikbaar. Hoewel ze erg kort zijn (< 10 seconden) en de vogel te vaak vrijwel stil zit, geven sommige clips (bv. vliegende zeevogels) een aardig beeld van het karakter van de soort. Bij sommige zingende vogels is ook het geluid te horen. In vergelijking met het aantal video-opnamen is het aantal foto's gering, waarbij het lang niet altijd de zeldzamere of moeilijker te fotograferen soorten zijn die ontbreken. Kennelijk was volledigheid hier niet het doel. Ook in de multimedia-items kan geautomatiseerd worden gezocht en geselecteerd. De 'diversity wizard' ten slotte geeft de mogelijkheid om lijstjes te genereren van soorten die voorkomen in zelf te selecteren gebieden, habitats of seizoenen - voor de vakantievoorpret. Er waren drie CD's nodig om de enorme hoeveelheid informatie te kunnen opslaan. Wie zich bij het bekijken niet aan de standaard-soortvolgorde houdt, moet daarom regelmatig schijfjes wisselen.

Voor de recreatieve vogelaar, die vooral wil plaatjes kijken en geluiden beluisteren, is BWP op zijn minst vergelijkbaar met andere vogel-CD-roms, zoals 'Birds of Europe 2.0' van het Expert Centre for Taxonomic Identification (ETI, 1996), maar wel een stuk duurder. De kleurplaten uit BWP zijn echter vele malen beter. Voor wie meer wil weten, geeft BWP op CD-ROM alle informatie uit beide standaardwerken met het gebruiksgemak en de extra mogelijkheden van de computer. De hoge prijs is daarbij maar betrekkelijk: de negen boekdelen van BWP alleen kosten samen ongeveer even veel als de CD-ROM *plus* de pc waarop je hem afspeelt. - *Hans Schekkerman*

SCHMID H., LUDER R., NAEF-DAENZER B., GRAF R. & ZBINDEN N. 1998. *Schweizer Brutvogelatlas. Verbreitung der Brutvogel in der Schweiz und in Fürstentum Liechtenstein 1993-1996*. Schweizerische Vogelwarte. Sempach. 574 p. ISBN 3.9521064.5.3, Prijs c. f 140,-.

Een monumentaal boek. Zo kun je de eind 1998 verschenen Zwitserse broedvogelatlas gerust omschrijven. En dat niet alleen vanwege de kloeki verschijning, de liefst 574 pagina's en de talloze hoogwaardige kaarten en foto's in kleur, maar vooral vanwege het niveau van het onderzoek waarvan verslag wordt gedaan.

De atlas is een weerslag van het tussen 1993 en 1997 uitgevoerde veldwerk in 468 atlasblokken van tien bij tien kilometer. Van elk atlasblok diende een zo compleet mogelijke soortenlijst verzameld te worden. Daarnaast werd, geheel zoals het hoort bij een fatsoenlijk atlasproject anno jaren negentig, een semi-kwantitatief onderzoeksdeel ingebouwd. De Zwitsers kozen ervoor om in

elk atlasblok ten minste vijf, maar liefst tien tevoren opgegeven kilometerhokken tijdens drie veldbezoeken te karteren. Een tijdslimiet voor deze bezoeken werd overwogen, maar bleek wegens de vaak grote verschillen in hoogte binnen een kilometerhok onhaalbaar. Om te voorkomen dat men zich blauw karteerde aan Vinken, Merels en dergelijke volstond per kilometerhok een vooraf bepaald aantal gekarteerde territoria. Wie bij voorbeeld al tien zingende Vinken had genoteerd, kon de vinkenslag verder links laten liggen.

Zowel de inleidende hoofdstukken als de soortbeschrijvingen worden in liefst vier talen opgediend: Duits en Frans uitgebreid, Engels en Italiaans in samenvatting. In een aantal inleidende hoofdstukken worden de verschillende Zwitserse landschappen voorgesteld (onder meer middels sublieme foto's!). Speciaal wordt ingegaan op veranderingen in het landschap die voor vogels van belang zijn. De veranderingen in de landbouw, vooral in het noorden van het land, blijken voor de meest opmerkelijke ontwikkelingen gezorgd te hebben.

De kern van het boek bestaat uit de soortteksten en de bijbehorende kaarten. Dat zijn er bij de meeste soorten twee: een gecombineerde verspreidings- en verschillen kaart en een dichthedenkaart. De eerste laat zien in welke blokken de soort voorkomt en waar hij ten opzichte van het eerste atlasproject van 1972 tot 1976 verdwenen of juist nieuw verschenen is. De tweede geeft de resultaten weer van het telwerk in de kilometerhokken. In tegenstelling tot de nieuwe Britse atlas is gekozen voor een vaste schaal: bij alle soorten loopt de legenda van <0.05 naar 10 territoria per vierkante kilometer. Dat levert een optimale vergelijkbaarheid van de kaarten binnen de Atlas op, maar bij veel soorten gaat het wel ten koste van de diversiteit van het kaartbeeld: vaak blijven slechts twee tot drie schalen over. Van zeer schaarse soorten en de weinige in het land voorkomende kolonievogels worden stippenkaarten afgebeeld.

Bij de resultaten valt één constante snel op. De meeste soorten van alpien Zwitserland doen het heel aardig, terwijl in het agrarisch getinte noorden de klappen vallen. Enkele voorbeelden: de Patrijs werd nog slechts in 13 blokken (was 89) gevonden en staat op het punt van uitsterven, evenals de Kwartelkoning (nog c. 10 territoria over). Ook de Steenuil is bezig uit Zwitserland te verdwijnen: de verspreiding duikelde van 128 naar 15 atlasblokken, terwijl de uilen nota bene vergeleken met de eerste atlas beter geteld werden. En zo kunnen we nog wel even verder somberen. De Watersnip: bijna uitgestorven. Kievit: een afname van 50%. Zelfs kensoorten als Paapie en Boompieper komen in grote delen van het middelland niet meer voor! Steeds weer wordt als oorzaak de snelle verzakelijking van het agrarische landschap genoemd: het verdwijnen van heggen, houtwallen, oude hoogstamboomgaarden, natte weilanden en ga zo maar door. Duidelijk is dat de in heel West-Europa ge-

constateerde nivellering van het agrarisch cultuurlandschap niet aan Zwitserland voorbij is gegaan.

Dan de alpiene soorten. Een kleine greep: het Alpensneeuwhoen is stabiel op 15 000 paar. De Europese Steenpatrijs neemt weer toe; er werden 4000 paren vastgesteld. De Blijfjister is stabiel op 60 000 paar, de Alpenheggemus op 20 000 paar, de Sneeuwvink op 4000 tot 8000 paar en de Citroensijs op maximaal 30 000 paar. Ook de Waterpieper vergaat het goed: met een populatie van waarschijnlijk zo'n 100 000 paar is dit de talrijkste zangvogel boven de boomgrens. Het moge duidelijk zijn: de meeste alpiene soorten vergaat het goed. De geringere invloed van de mens op het landschap speelt daarbij zeker een belangrijke rol. Toch zijn er ook in de hogere regionen, en dan met name in de bergwouden, soorten die het niet goed vergaat. Het Hazelhoen en met name het Auerhoen zijn hiervan sprekende voorbeelden. Een meer natuurlijk bosbeheer en voldoende rust in de bossen worden als ideaal medicijn voor deze soorten aangeprezen.

De roofvogels doen het in Zwitserland over het algemeen goed. De meest uitgesproken stijgers zijn de Havik (ten tijde van de eerste atlas in 238 blokken en nu in 376 blokken vastgesteld) en de Slechtvalk (van 27 naar 190 atlasblokken, de populatie bedraagt ten minste 200 paar). De Steenarend doet het met zo'n 300 paar prima in de Alpen, maar de verwachte herbezetting van de Jura laat nog op zich wachten. Van de Oehoe werden minstens 120 paren vastgesteld. De toename van de soort is deels te danken aan verschillende uitzet-projecten.

Zwitserland is, ondanks de vele meren, niet echt gezegend met een rijke populatie broedende watervogels. Toch zijn er ook binnen deze groep enige opmerkelijk ontwikkelingen gaande. Wat bij voorbeeld te denken van de vestiging van de Eidereend (12 broedparen sinds 1988), de Zwartkopmeeuw (enkele paren) en de toename van de Geelpootmeeuw? Ondanks de nog bescheiden populatie van 250 paar wordt bij de laatste soort overigens al gerept van beheersmaatregelen, omdat ze andere, kennelijk meer gewenste soorten lastig vallen. Als gevolg van een onnatuurlijk peilbeheer is het met de meeste rietlanden rond de meren droevig gesteld. De toch al bescheiden populaties van soorten als Purperreiger, Porseleinhoen en Grote Karekiet zijn daardoor verder ingekrompen of, zoals in het geval van de Purperreiger, zelfs verdwenen.

Voor wie een helder beeld wil verkrijgen van de aantalsontwikkeling van vogels in Midden-Europa is de Zwitserse broedvogelatlas bepaald aangename kost. Te hopen valt dat in de komende jaren nog meer broedvogelatlassen van dit kaliber zullen verschijnen. En wat die Zwitsers betreft: zolang ze hun geld in dergelijke projecten steken mogen ze van mij hun bankgeheim houden. – Jan-Willem Vergeer